

**ETKİNLİKLER /
KONFERANSLAR
ACTIVITIES/
CONFERENCES**

Prof. Dr. Bahaeddin Yediyıldız'ın
"TÜRK-İSLAM MEDENİYETİ'NDE VAKIFLAR"
Konferansı

*Abdulvahap ALICI**

Bu yazı, Prof. Dr. Bahaeddin Yediyıldız'ın "**Türk-İslam Medeniyeti'nde Vakıflar**" konulu konferans kapsamında 2 Mart 2018 tarihinde Konya İl Halk Kütüphanesi'nde yapmış olduğu konuşmadan derlenmiştir.

Yediyıldız, konuşmasına medeniyet kavramının genel çerçevesini çizerek başlamış ve "vakıf" kurumunun bu medeniyet içerisindeki konumunu tanımlamıştır. Türk-İslam medeniyetinin temelini bir kelime ile ifade edersek bu kelime "vakıf" kelimesinden ziyade hayrat kelimesi olur. Osmanlı Devleti ve Selçuklu Devleti'nde bir kelimedenden yola çıkarak medeniyetin sistemleştirildiği görülmektedir. Özellikle Osmanlı Devleti'nde bu durum zirveye ulaşmıştır. Günümüzde bu sistem işler mi ya da günümüzde bu sistemden ne ölçüde yararlanabiliriz gibi sorularımız olması gerekmektedir. Bu konuyla ilk önce üniversitelerin ilgilenmesi gerekir. Diğer kamu kurumları ve STK'lar da bu konunun içinde yer almalıdır. Bilim üretim merkezleri kurulması gerekmektedir. Konuşmamız bu çerçevede işleyecektir.

Türkiye, coğrafi olarak oldukça merkezi bir noktada yer almaktadır. Stratejik açıdan kıtaların ve yolların kesişme noktasındadır. Yakın kara havzası Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkaslardır. Yakın deniz havzası Akdeniz, Karadeniz, Basra Körfezi ve Hazar Denizleridir. Yakın kıta havzası ise Avrupa, Kuzey Afrika, Güney Asya, Orta ve Doğu Asya'dan meydana gelir. Akdeniz'in iki ucunda iki kayda değer ülke var: İspanya ve Türkiye. Endülüs medeniyeti İspanya'da kurulmuş ve sekiz yüzyıl sürmüş bir medeniyettir. Bugünkü Avrupa medeniyetinin en yakın kaynağı kara açısından İspanya ve Sicilya'dır. Ortaçağ'da medeniyet, Avrupa'ya buralardan geçmiştir. Ne yazık ki, İspanya'daki Müslüman medeniyeti, birkaç maddi kalıntı hariç, yok edilmiştir. Balkan-İslam medeniyeti İspanya ile benzer bir kaderi paylaşarak o da yok edilmekten kurtulamamıştır.

* Necmettin Erbakan üniversitesi, Öğretim Elemanı, avalici@konya.edu.tr

Daha sonra Yediyıldız, çeşitli istatistiklere göre ülkelerin günümüzdeki konumlarını göstermiştir. Yediyıldız'ın anlatımıyla günümüzde ülkeler, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler olarak ikiye ayrılmaktadır. Gelişmişliğin temelinde tabiatı ve insanı sorgulayan kelimeler ve onlarla örülmüş kitaplar yatar. Bu sorgulamada başarı, dünyada bilinenlerin tümünü bilip eleştirmeye, bilinmeyenleri tespit ederek bilinir hale getirmeye ve elde edilen bilgiyi uygulama alanına sokmaya bağlıdır. Dünyada bilinenleri sorgulamamız ve araştırmaların sonuçlarından haberdar olarak bunların bilinmeyenlerini de tespit etmemiz gerekir. Özgün bilgi üretmek budur. Bu durum kültür, teknoloji, tarih, fizik ya da kimya alanlarında olabilir. Üniversitede yapılması gereken budur. Amerika'nın yeniden keşfi gerekmektedir. Bu sayede günümüz bilgilerine sahip olacağız ve bundan sonra ancak bilinmeyenleri fark edebiliriz. Evrenkentlerin görevi gençlere on altıncı ve on yedinci asırlarda bilmediklerini öğretmektir. Yabancı dillerden alınan terimlerin Türkçeleştirilmesi gerekmektedir. Bunların Türkçe mantığı çerçevesinde yeni kelimelerde ifade edilerek, Türkçenin bilim dili haline getirilmesi esas gaye olmalıdır. Yabancı dilde bilim yapılması mümkün değildir. Bilgi üretimi için evrenkentler kuruldu. Özellikler ABD'de 1920'li yıllardan itibaren ARGE'ye önem verilerek bilgi toplumu oluşturulmuştur.

Türkiye üniversitelerinde ise öğrenimden ziyade öğretim söz konusudur. Öğrenim sürecinde öğrenci aktif, öğretim sürecinde öğrenci pasiftir. Gelişmiş ülkeleri, diğer ülkelerden ayıran nokta aradaki bilgi boşluğudur. Türkiye'nin içinde yer aldığı G20 ülkeleri arasında ARGE harcamalarında Türkiye son sıralarda yer almaktadır. Biyo-teknoloji ve nano-teknoloji alanlarında da Türkiye'nin sıralaması değişmemektedir. ARGE harcamaları ürünlerin birim değerini artırarak gelişmiş ülkelerin bilgi sayesinde diğer ülkelerin önüne geçmesini sağlamaktadır.

Medeniyet nedir?

Burada kullanılan medeniyet tanımı, Atatürk tarafından yapılmıştır. Antropolog ve sosyologlar tarafından yapılan tanım da genellikle budur. Atatürk diyor ki: "Medeniyet kültürden başka bir şey değildir. Kültür ise, toplumun devlet hayatında, düşünce hayatında, tabii ve beşeri bilimlerde, güzel sanatlarda, iktisadi hayatta, tarım, sanayi ve ticaretle; kara, deniz ve hava taşımacılığında yapabildiklerinin bileşkesidir." Tabiatı ve insanı sorgulayarak ortaya

konulan düşünce kültürüdür. Eğer bu kültür, başka ülkelere de yayılırsa buna medeniyet denilmektedir. Mesela Avrupa medeniyeti buna örnek verilebilir, netice olarak bütün dünyaya yayılmıştır. Medeniyetler birbirinden etkilenir. Avrupa nasıl İslam medeniyetinden yararlanmışsa İslam Medeniyeti de eski Yunan medeniyetinden yararlanmış ve sonuçta onu aşmıştır. Bu noktada yapılması gereken dünyada var olanı özümsemek ve daha sonra onun ötesine geçmek gerekmektedir. İlkönce kendi medeniyetimizi bilmemiz, onu yargılamamız ve başkasını taklit etmeden ortaya yeni bir düşünce çıkarmamız gerekmektedir.

İslami Dönem Türk Medeniyeti, Hayrat Kültürünün Ürünüdür.

Yediyıldız'a göre; medeniyetlerin temelinde tabiatı ve insanı sorgulayan açıklayan, anlayan ve keşfeden kelimeler ve onlarla örülmüş kitaplar bulunmaktadır. İslami dönem Türk medeniyeti "hayrat" kelimesi üzerine kurulmuştur. Hayrat medeniyeti, Osmanlı Devleti döneminde tekâmülünün zirvesine ulaşmıştır. Bu kavram Osmanlı sosyal ve ekonomik sistemini belirleyen ve kültür hayatını tanzim eden "vakıf" kurumunun felsefesini ifade eder. Vakıf, İslam Hukuku esasları üzerine kurulmuş, dini temelleri olan sosyal ve ekonomik boyutlu bir kurumdur. Kökenleri oldukça tartışmalıdır. Avrupa'da çıkan İslam Ansiklopedisi'nde Heffening tarafından yazılan makalede vakıf kurumu, İslam ülkelerinin ekonomisini durduran bir yapı olarak olumsuz bir anlamda tasvir edilmiştir. Afrika'da sömürgecilik yapan Avrupa devletleri, bu kurumlara sirayet edememiş ve bu kurumlar en ince detaylarına kadar incelenmiştir.

Yediyıldız, vakıf kurumu şöyle açıklamaktadır: Vakıf kurumu, üç kavramdan oluşmaktadır. Birincisi hayrattır. Kurumun felsefesini ifade eder. İkincisi akarattır. Kurumun gelirlerini ifade eder. Üçüncüsü ise, vakıftır ve sistemin felsefi alt yapısını oluşturmaktadır. Sistemi kuran ve işleten kurucu, insanın hür iradesidir. Hayrat Kur'anî bir kavram olup, iyilikler demektir. Bir ayette şöyle ifade edilmektedir: "Herkesin yöneldiği bir yönü ve yöntemi vardır. Siz hayrat yapmaya koşun, bu hususta birbirinizle yarışın." (Bakara, 148) Atalarımız bunu kurumsallaştırarak, sistemli bir hale getirmiştir. İş, iman ve emek birleşerek medeniyet kurumunu ortaya çıkarmaktadır. Bunun için her şeyden önce dünyayı anlamamız ve bilinenlere hâkim olmamız gerekmektedir. Analitik düşünce bu noktada anahtar rol oynamaktadır. "Mabetler, mektepler, kütüphaneler, hastaneler,

fukarahaneler, köprüler ve çeşmeler gibi cemiyete hizmet eden yapılar, diyanetin ve medeniyetin gereklerinden olan “müessesat-ı hayriyye” fıkıh dilinde “vakıf” denilen müessese ile vücuda gelmiş olduğundan adı geçen müessese tüm milletler nezdinde muteber ve geçerlidir.” Geçmişte Vakıf Kurumu tarafından yerine getirilen hizmetler, günümüzde Milli Eğitim Bakanlığı, Kültür Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Aile ve Sosyal İşler Bakanlığı, Çevre ve Ulaştırma Bakanlığı, Turizm Bakanlığı, Üniversiteler ve Belediyeler tarafından yerine getirilmektedir. Askerî ve idarî alan dışında tüm yapı, vakıf kurumu ile ilişkilidir. Türk sosyal hayatı ve gelir yapısının düzenlenerek refahın yayılmasında önemli etkiler etmiştir. Araştırmalara göre; Bursa, Serez, Edirne ve Manastır gibi şehirler vakıf ürünleridir. Özellikle fetihten sonra İstanbul birçok vakıf eseri sayesinde bugünkü kimliğini kazanmıştır. Süleymaniye Külliyesi bunun önde gelen örneklerinden biridir. Mezarlıklar da medeniyetin bir parçasıdır. İnsanı terbiye ederek, diğer dünyayı düşünmesini sağlar.

Vakıf kurumlarının belgelerine “vakıf-nâme” denilmektedir. Hattı, tezhibi ve cildiyle kendisi de bir medeniyet ürünü olan vakıf-nâmelerin mukaddimesi sistemin özü ve felsefesini çok iyi anlatmaktadır. Sistemin temelinde yaratıcı ve öz iradeye sahip olan insan vardır. Fatih Vakfı Mukaddimesi bunlara örnek verilebilir. Bu vakfiye, Kemal Edip Kürkçüoğlu tarafından yayınlanmıştır. Ancak ilk otuz sayfası Arapça’dır ve yayınlanmayan bu kısımda, hayrat medeniyetinin felsefesi anlatılmaktadır. Vakfiye’nin girişinde “Biz insanı en güzel biçimde yarattık” sözüyle insanın değeri ve yüceltirilmesi görülmektedir. Buna göre insan insana saygı duymalıdır. Malı ile hayrat yapmalı, beden gücüyle Tanrı’nın emirlerini yerine getirmeli ve ibadet etmelidir. Akıllı ile insanı ve kâinatı incelemelidir. Fatih, fetihten sonra büyük savaş olan “ülkenin imarı” safhasına geçiyor ve vakıflar yaptırarak imar faaliyetlerine hız veriyor. Mukaddime, özellikle “hayrat ibdası”na icazet vermektedir. Burada insanın İslam’a hizmetinden ziyade, İslam’ın insana hizmeti etmesi gerekmektedir. Ancak bu sayede insanlar İslam’ın dediklerini yerine getirerek kendilerine faydalı olabilirler. İnsanın “yaratması” akıl yoluyla yeni ürünler ortaya koymasıdır. İnsanlar bu yolla dinlerinden faydalanabilirler. Fatih de bu nokta da “ibda” kelimesini aynı anlamda kullanmaktadır. İbda benzeri olmayan yeni bir şey meydana getirmektir. Fatih Sultan Mehmed, İstanbul’u yeniden inşa edecek olan insanlardan geçmişi ya da başkalarını taklit

etmemelerini, kendi akıllarıyla hayrat kavramını yeniden yorumlamalarını ve değerlendirmelerini, kendi iradeleriyle benzersiz hayrat ve sivil toplum kuruluşları meydana getirmelerini istemektedir. Bu durum, kültürel dinamizmin bir göstergesidir. Hayrat düşüncesi ve hayrat yapılaşması Müslüman toplumlarda eskiden beri mevcuttur. Bu felsefenin temellerini Farabi'nin onuncu asrın ortalarında yazmış olduğu "Medinetü'l Fadıla" adlı eserinde görmek mümkündür. Farabi'ye göre; mutluluğu elde etmek için üyeleri birbirine yardım eden toplum erdemli bir toplumdur. Ülkenin mutluluğu için şehirleri birbirine yardım eden bir millet erdemli bir millettir. Erdemli evrensel devlet de bünyesindeki devletleri mutluluğa eriştiren devlettir. Aslında bu bir hayrat, yani iyilikler felsefesidir. On altıncı asır Osmanlı düşünürü Kınalızade Ali Çelebi'ye göre; bu düşünce en iyi Kanuni Sultan Süleyman döneminde uygulanmıştır. Bunun bu düşünceden mülhem fakat önceki uygulamaların taklidi olmayan ilk örneği Fatih Sultan Mehmet hayratıdır. Şu anda Batının İslam'ı bildiği kadar biz Batı'yı bilmiyoruz. Bu noktada üniversitelerin yabancı dil bölümleri yeniden yapılandırılarak Batı'yı anlamak ve anlatmak üzerine odaklanmalıdır. Necip Fazıl'ın dediği gibi, biz Batı'yı bal kavanozunun dışından balın tadını anlamak şeklinde inceleniyoruz.

Daha önceleri vakıf sisteminin bireylerin hür iradesinden kaynaklandığını düşünürdüm. Şimdi ise, aslında Osmanlı Devleti'nin toplumu tasarladığını düşünüyorum. Her bir bireye belirli görevler vermiştir. Osmanlı toplumu tarım toplumdur. Nüfusun belki de yüzde sekseni tarımla uğraşmaktadır. Osmanlı Devleti bu durum karşısında çift-hane sistemini geliştirmiştir. Her bireye ekip biçebileceği kadar arazi vermiştir. Bu sayede insanlar kendileri geçinirken devlete de vergi verecektir. Bu süreçte bölge imar olacak ve şenlenecektir. Köylünün vergisinin bir kısmı ile asker beslenmiştir. Ticaret yine bu şekilde zorunluluk sonucu ortaya çıkmıştır. Ham madde işlenerek mamul yani kullanılabilir hale getirilmelidir. Devletin diğer kurumları da belirli bir nizam halindedir. Meselâ Enderun'da devlet adamları yetiştirilmiş ve bunlara bol maaş verilmiştir. Fatih Sultan Mehmed, imar faaliyetlerini bu şekilde başlatmış ve İstanbul'un on yedi mahallesi bu yolla oluşturulmuştur. Vakıf kurumları, müstakil, kendi kendini yöneten kurumlardır. Bu kurumlar bağımsızdır ve Padişah bu kurumlar hakkında karar alamaz.

Osmanlı idare sistemi tamamen adalet üzerine kuruludur. Kaza, kadının idaresinde olan yerdir. Kadılar da bağımsızdır ve gerektiği halde padişah dahi yargılanabilir. Bu noktada medeniyetin en önemli unsuru insandır. Osmanlı Devleti'nde fakir ve aç yoktur. Servet büyük esnafta ortalama yedi yüz kuruş, tüccarda ise, iki bin yedi yüz elli kuruştur. Yatırım yaparak sermayenin büyütülmesi söz konusu değildir. Osmanlı Devleti sosyal bir devlettir. İslam'a hizmet eden değil, İslam'dan hizmet alan bir toplumdur. Sadaka taşına insanlar paralarını bırakır ve ihtiyacı olanlar geceleyin buradan ihtiyaçları kadar alırlardı.

Bu yapı içerisinde askeri sınıf da hayrata yönlendirilmiş, teşvik edilmiş ve desteklenmiştir. Dini, sosyal, kültürel ve iktisadi alanlarda birçok alt yapı yatırımları bu yollarla yapılmıştır. Bu sayede altyapı devlet eliyle değil, bireyler tarafından daha etkili bir şekilde yapılmıştır. Vakıfların faaliyet gösterdiği alanlar hayati ve zorunlu alanlardı. Bu nedenlerle devlet bütçesinden bağımsız, otonom bir yapıları vardı.

Hayratın idamesi için gelir getiren yatırımlar gerekmektedir. Bireyin yapabileceklerinin ötesinde olan bina, imalathane gibi yatırımlar vakıflar tarafından yapılmıştır. Bu sayede vakıflar iktisadi hayatın devamı için önemli bir rol oynamıştır. Büyük vakıflardan biri olan Fatih külliyesinde medrese, cami, kütüphane, darüşşifa, imaret, menzil ve meskenler yer almaktadır. Bu vakıfta üç yüz seksen üç kişi çalışmaktadır ve yıllık geliri otuz iki bin altındır. Kanuni vakfının akaratında ise, mukataalar önemli bir yekûn tutmaktadır. Bu vakıfta yedi yüz seksen bir kişi çalışmaktadır ve 218.938 altın geliri vardır. Lala Mustafa Paşa'nın ise, Kıbrıs'ta birçok vakıf eseri bulunmaktadır. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'da yaptığı imar faaliyetinin bir benzerini Lala Mustafa Paşa Kıbrıs'ta uygulamıştır. Ayasofya-ı Kebir Camisi, mektepler, sebiller, suyolları, mescit ve çeşmeler bunlardan bazılarıdır. Bu vakfın akaratını ise, mahalleler, dükkânlar ve tarlalar oluşturmaktadır. Sadr-ı Esbak Abdullah Paşa'nın vakıfları ise, Magosa'da yoğunlaşmıştır. Karpas bölgesinde imar etmek amaçlı planlı bir vakıflaşma görülmektedir. Kapalı Maraş bölgesinde Abdullah Paşa ve Lala Mustafa Paşa vakıfları yer almaktadır. Bu bilgi iki yıllık bir proje çalışması neticesinde ortaya konulmuştur.

Yediyıldız, konferansın sonuç bölümünde ise, "vakıf" kelimesinin değişen anlamı üzerinde durmuştur. Vakıflar konusunda yanlış olan bilgiler daha sonra çıkarılan İslam Ansiklopedisi'nde yazılan

makalede tekrar edilmemiştir. Yeni yazılan makalede uzun ve daha tutarlı bilgiler yer almaktadır. Bu noktada yeni bir medeniyet inşası nasıl gerçekleştirilebilir sorusuna odaklanmak gerekir. Günümüzün çağdaş dünyası, Sanayi Devrimi, Demokratik Devrim, Eğitim ve Bilim Devrimi olmak üzere üç aşamadan geçmiştir. Bunun için eğitim-öğretim sistemi değiştirilmelidir. Üniversitelerde öğrenci ve öğretim üyesi kelimeleri değiştirilmelidir. Lisans programları kümeler halinde ARGE yapabilecek bir yapıya kavuşturulmalıdır. Yurtdışına öğrenci gönderme politikası gözden geçirilmeli, yaşayan ve ölü dillerde uzmanlar yetiştirilmelidir. Türkiye bilim yapılabilir hale gelirse, başka ülkelere gitmeye gerek kalmaz. Bilimsel kitapların Türkçe'ye çevrilmesi gerekmektedir. Bu amaçla Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu bünyesinde 2009 yılında Evrensel Bütünleşik Bilgi üretim Sistemi Modeli hayata geçirilmiştir. 664 sayılı KHK ile kurumun yapısı tekrardan düzenlenerek özgün bilginin, bilişim uzmanları tarafından tasarlanacağı bir yapıya kavuşturulmuştur.

Prof. Dr. Bahaeddin Yediyıldız Konferansı

